

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr.2018-30-4AD** Rīgā

2019. gada 9. janvārī

Nr. 6-6/1

Par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā

Tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Personas A (turpmāk – arī iesniedzēja) iesniegumu par bērnu tiesību un interešu iespējamiem pārkāpumiem gadījumos, kad par bērna kā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa.

Lietas izskatīšanas gaitā tika izpētīti lietas tiesiskie un faktiskie apstākļi, kā arī pieprasīta informācija no Latvijas Zvērinātu advokātu padomes, Juridiskās palīdzības administrācijas, Rīgas bāriņtiesas, Liepājas pilsētas bāriņtiesas, Viļānu novada pašvaldības bāriņtiesas, Ādažu novada bāriņtiesas, Ventspils pilsētas bāriņtiesas, Bauskas novada bāriņtiesas, Siguldas novada bāriņtiesas, Jelgavas novada bāriņtiesas, Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes, Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes, Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes un Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvaldes.

[1] Tiesiskais regulējums

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 96¹. panta pirmās daļas 1. punktu nepilngadīgais ir īpaši aizsargājams cietušais.

Kriminālprocesa likuma 104. panta otrā daļa nosaka, ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, cietušo pārstāv:

- 1) māte, tēvs vai aizbildnis;
- 2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies;
- 3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;

4) tādās nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 107. panta pirmajai daļai, ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības.

Kriminālprocesa likuma 97.¹ pantā ir noteiktas cietušā pamattiesības kriminālprocesā, t.i.,

1) saņemt informāciju par kompensācijas, tai skaitā valsts kompensācijas, pieteikšanas un saņemšanas nosacījumiem un šajā likumā noteiktajā kārtībā iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju;

2) piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību;

3) neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem;

4) izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī saņemt informāciju par izlīguma īstenošanu un tā sekām;

5) uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai;

6) iesniegt pieteikumu par pasākumu veikšanu pašas personas, tās tuvinieku vai mantas apdraudējuma gadījumā;

7) šajā likumā noteiktajos gadījumos iesniegt pieteikumu par procesuālo izdevumu atlīdzināšanu, kas radušies kriminālprocesā;

8) šajā likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā iesniegt sūdzību par procesuālo nolēmumu vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību;

9) saņemt kontaktinformāciju saziņai par konkrēto kriminālprocesu;

10) saņemt informāciju par pieejamo atbalstu un medicīnisko palīdzību;

11) pieprasīt informāciju par kriminālprocesa virzību, par amatpersonām, kuras veic vai ir veikušas kriminālprocesu.

Viena no cietušās personas pamattiesībām ir uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai.¹ Nepilngadīgajam cietušajam ir tādas pašas pamattiesības kā pilngadīgai cietušajai personai, tikai tās kriminālprocesā tiek realizētas ar pārstāvja palīdzību un pats nepilngadīgais šīs tiesības patstāvīgi īstenot nevar, izņemot tiesības sniegt liecības un izteikt savu viedokli.² Līdz ar to jebkuram nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir tiesības pašam uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai.

Attiecībā uz advokāta dalību kriminālprocesā, darbojoties cietušās personas interesēs, ir nepieciešams nošķirt divus iespējamus advokāta statusus šajā sakarā - *advokāts kā cietušā pārstāvis* un *advokāts kā juridiskās palīdzības sniedzējs*.

Kriminālprocesa likuma 108. panta piektā daļa paredz gadījumus, kad advokāta juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un viņa pārstāvim ir obligāta, proti, kriminālprocesos par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

¹ Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta pirmās daļas 5. punkts, arī 108. panta pirmā daļa.

² Kriminālprocesa likuma 104. panta otrā daļa un cetur্তā daļa.

Kriminālprocesa likuma 108. panta sestā daļa nosaka, ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, šā panta piektajā daļā paredzētajā gadījumā procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu šā likuma 104. panta sestajā daļā paredzētajā kārtībā, t.i., procesa virzītājam ir jāvēršas pie attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā, kurš tad ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrēta advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja piedalīšanos kriminālprocesā.

Attiecībā uz nepilngadīgo cietušo pārstāvību Kriminālprocesa likuma 104. panta piektā un sestā daļa paredz, ka nepilngadīgā cietušā pārstāvji (ja pārstāvis nav advokāts) var vērsties ar motivētu lūgumu pie procesa virzītāja, lūdzot pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu, un šāda lūguma apmierināšanas gadījumā procesa virzītājs vēršas pie attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā, kurš tad ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrēta advokāta piedalīšanos kriminālprocesā. Turklāt neatliekamajos gadījumos procesa virzītājs advokātu pārstāvības nodrošināšanai uzaicina atbilstoši attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā sagatavotam advokātu dežūru grafikam. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 104. panta piektās daļas noteikumiem, ja procesa virzītājs konstatē, ka nepilngadīgā cietušā pārstāvība ir apgrūtināta vai netiek pienācīgi nodrošināta, tad procesa virzītājs advokātu nepilngadīgā cietušā pārstāvībai iepriekš minētajā kārtībā var pieaicināt arī pats pēc savas iniciatīvas un bez iepriekšējā pārstāvja motivēta iesnieguma saņemšanas.

Izvērtējot normatīvo regulējumu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā, secināms, ka par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā var būt gan personas bez juridiskām zināšanām (piemēram, tuvi radnieki), gan procesa virzītāja pieaicināts zvērināts advokāts.

[2] Bāriņtiesa kā cietušā pārstāvis

[2.1.] Latvijas Zvērinātu advokātu padome 28.06.2018. vēstulē Nr.1-31-1639 norāda, ka likumdevējs ir paredzējis cietušajai nepilngadīgajai personai pārstāvību kriminālprocesā, tomēr Kriminālprocesa likuma 104. panta otrajā daļā minētie pārstāvji ne vienmēr ir apveltīti ar speciālām zināšanām kriminālprocesā, lai kvalitatīvi veiktu cietušās personas pārstāvību.

Vienlaikus Latvijas Zvērinātu advokātu padome norāda, ka bāriņtiesa kā iestāde ne vienmēr spēj kvalitatīvi realizēt nepilngadīgā cietušā tiesības kriminālprocesā šādu apsvērumu dēļ:

1) gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi ir iecelts bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis, praksē pārstāvību realizē iestāde, kura nenodrošina vienu personu, kura realizē kontroli par konkrētās lietas virzību, bet pilnvaro dažādus pārstāvjus dažādu apsvērumu dēļ. Iestādes norīkotas personas, kuras piedalās procesuālajās darbībās, bieži mainās. Praksē uz katru procesuālo

darbību nereti ierodas cits iestādes darbinieks, kurš konkrētās lietas materiālus izvērtē no lietā esošajiem dokumentiem, nepārzinot lietu pēc būtības, līdz ar to nespēj izvērtēt lietu kontekstā ar iepriekš veiktajām darbībām;

2) iestādes kā pārstāvja dalība kriminālprocesā ir formāla, piedaloties pratināšanā, iepazīstoties ar lietas materiāliem, netiek nodrošināta aktīva juridiskās palīdzības sniegšana. Ne vienmēr institūcijas pārstāvis ir kvalificēts sagatavot pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā, kā arī nodrošināt lēmumu pārsūdzēšanu cietušā interesēs un pārstāvēt citās procesuālajās darbībās;

3) bāriņtiesas darbiniekam, kurš pārstāv nepilngadīgo cietušo, bez zināšanām ģimenes tiesībās un pieredzes darbā ar nepilngadīgajiem, labām psiholoģijas zināšanām, ir jābūt praktiskai pieredzei un labām zināšanām tieši kriminālprocesuālo normu piemērošanā praksē.

Latvijas Zvērinātu advokātu padome arī norāda, ka pēdējo 3 (trīs) gadu laikā no bāriņtiesām nav bijis neviena pieprasījuma Latvijas Zvērinātu advokātu padomei ar lūgumu nozīmēt zvērinātu advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai nepilngadīgajam cietušajam. Kriminālprocesa likums šādu pienākumu, vērsties pie Latvijas Zvērinātu advokātu padomes, bāriņtiesai nav uzlicis, taču šāds pienākums ir procesa virzītājam gadījumos, kad cietušais nepilngadīgais ir iesaistīts kriminālprocesā un pret viņu ir noticis noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai neaizskaramību (sk. Kriminālprocesa likuma 108.panta piekto daļu kopsakarā ar šā panta sesto daļu un 104.panta sesto daļu).

Latvijas Zvērinātu advokātu padomes rīcībā nav datu, vai visi procesa virzītāji visos kriminālprocesos, kas atbilst Kriminālprocesa likuma 108. panta piektajā daļā noteiktajām pazīmēm, nodrošina šīs normas ievērošanu un obligāti pieaicina advokātus juridiskās palīdzības sniegšanai.

Latvijas Zvērinātu advokātu padomes ieskatā gadījumā, kad advokāts tiek pieaicināts kā nepilngadīgā cietušā pārstāvis, tad iepriekšējam nepilngadīgā cietušā pārstāvim būtu jāzaudē savs statuss un turpmāk nepilngadīgā cietušā pārstāvība būtu jānodrošina tikai šim pieaicinātajam advokātam, jo, pirmkārt, ir konstatēts, ka iepriekšējais pārstāvis pilnvērtīgi nenodrošina cietušā pārstāvību, un, otrkārt, tā kā cietušā pārstāvis iegūst visas cietušā tiesības, tad ir tikai loģiski, ka ar cietušās personas tiesību apjomu ir apveltīts tikai viens, nevis vairāki pārstāvji.

[2.2] **Juridiskās palīdzības administrācija** (turpmāk – administrācija) 02.07.2018. vēstulē Nr.1-6.2.18/45 norāda, ka atbilstoši Latvijas Republikas Advokatūras likuma 54.¹ panta 1. punktam zvērinātu advokātu vecākais organizē tiesas darbības teritorijā praktizējošo advokātu darbu, kā arī sastāda advokātu dežūru grafikus valsts nodrošinātās aizstāvības un pārstāvības veikšanai kriminālprocesā pēc procesa virzītāja pieprasījuma vai Latvijas Zvērinātu advokātu padomes uzdevumā — arī citās lietās. Šajos gadījumos samaksu advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu un ar tās

sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus sedz saskaņā ar Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumiem Nr.1493 „Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzinājumiem izdevumiem un to izmaksas kārtību”.

Atbilstoši Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr.869 „Juridiskās palīdzības administrācijas nolikums” 2.1. apakšpunktam administrācija apsaimnieko līdzekļus, kas paredzēti valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai. Līdz ar to administrācija neizskata lūgumus par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nodrošināšanu kriminālprocesā, bet advokātu kā juridiskās palīdzības sniedzēju kriminālprocesa virzītājs uzaicina Kriminālprocesa likuma 108. panta sestajā daļā noteiktajā kārtībā. No tiesību normām izriet, ja nepilngadīgais cietušais un viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu, jo juridiskās palīdzības sniegšana minētajām personām Kriminālprocesa likuma 108. panta piektajā daļā paredzētajos gadījumos ir obligāta, lai nodrošinātu nepilngadīgā cietušā tiesību un interešu ievērošanu kriminālprocesā.

[2.3.] Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvalde (turpmāk – Kurzemes reģiona pārvalde) 22.10.2018. vēstulē Nr.20/19/40925 norāda, ka 2017./2018. gadā Kurzemes reģiona pārvaldes lietvedībā atradās 49 kriminālprocesi, kuros bērns tika atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais materiāli vai citādi atkarīgs. Par nepilngadīgā cietušā pārstāvi bāriņtiesa tika iecelta 28 gadījumos.

Par periodu 2017./2018.gada maijs Kurzemes reģiona pārvaldes lietvedībā atradās 52 kriminālprocesi, kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. Par nepilngadīgā cietušā pārstāvi bāriņtiesa tika iecelta 19 gadījumos.

Gandrīz visos iepriekš minētajos kriminālprocesos procesa virzītājs ir pieņēmis lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu Kriminālprocesa likuma 104. panta sestās daļas paredzētajā kārtībā, jo tikai 2 gadījumos cietušais vai viņa pārstāvis bija noslēdzis vienošanos ar advokātu.

Kurzemes reģiona pārvaldes ieskatā nepastāv riski bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa. Bērna tiesību un interešu nodrošināšana gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa, ir līdzvērtīga tiem gadījumiem, kad bērna intereses kriminālprocesā pārstāv bērna likumiskais pārstāvis, piemēram bērna vecāki, vai pat ir labāks risinājums. Ģimene ir dabiska attīstības vide un bērns ir emocionāli piesaistīts vecākiem. Tas ir vienīgais aspekts, kas atvieglo policijas darbinieka profesionālo darbu ar nepilngadīgo personu, jo bērns jūtās drošāks, bet tas nenozīmē, ka vecāki labāk spēj nodrošināt bērna tiesības un intereses kriminālprocesā. Bāriņtiesas pārstāvji ir spējīgāki saprast kriminālprocesuālo procedūru un darbību nepieciešamību, pārzina bērnu tiesību aizsardzības jomu. No prakses ir bijuši gadījumi, kad, izmeklējot kriminālprocesus par dzimumnoziegumiem, kas bija vērsti pret

nepilngadīgo personu no viena no vecākiem, otrs vecāks aizstāvēja pāridarītāju, neticot bērnam. Šādos gadījumos par cietušā pārstāvi bērna interesēs bija iecelt bāriņtiesas darbinieku.

Papildus Kurzemes reģiona pārvalde norāda, ka būtu nepieciešams normatīvajos aktos noteikt termiņus, cik ātrā laikā bāriņtiesa nozīmē cietušā pārstāvi, kas ļautu savlaicīgi plānot procesuālās darbības ar bērnu un visām klāt esošām personām, nepieļaut pierādījumu nozaudēšanu.

[2.4.] **Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvalde** (turpmāk - Vidzemes reģiona pārvalde) 19.10.2018. vēstulē Nr.20/17-41764 norāda, ka Vidzemes reģiona pārvaldes lietvedībā 2017./2018. gadā lietvedībā bija 31 kriminālprocess, kuros bērns atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs. Bāriņtiesa par pārstāvi iecelta 18 gadījumos.

Vidzemes reģiona pārvaldes lietvedībā 2017./2018. gadā bija 45 kriminālprocesi, kuros bērns atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību. Bāriņtiesa par pārstāvi iecelta 12 gadījumos.

No 76 gadījumiem advokāts ticis uzaicināts 73 gadījumos.

Vidzemes reģiona pārvaldes ieskatā pastāv riski bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi tiek iecelta bāriņtiesa. Tas ir gadījumos, kad bāriņtiesas pārstāvis nepārzina bērna lietu, sevišķi tad, ja bērns ir no citas pašvaldības un ja bāriņtiesas pārstāvim nav saiknes ar cietušo. Ja bāriņtiesas pārstāvis kvalitatīvi veic pārstāvību, tad pārstāvība ir līdzvērtīga tai, kādu realizē bērna likumiskais pārstāvis. Ja bāriņtiesas pieeja ir formāla, tad bērna likumiskais pārstāvis – vecāki, utml., bērna intereses pārstāvēs labāk. Procesā virzītāji kā primāro bērna interešu pārstāvi pieaicina vecākus, bet ja tas nav iespējams, tad notiek vēršanās pie bāriņtiesas.

Vidzemes reģiona pārvaldes ieteiktie nepieciešamie uzlabojumi – gadījumos, kad bāriņtiesa pārstāv bērna intereses, izraudzīties tādu pārstāvi, kuram ir saikne ar bērnu un kuram bērna intereses interesē, nevis formāli tiek pildīti pienākumi. Citas problēmas praksē neesot konstatētas.

[2.5.] **Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas koordinācijas nodaļa** (turpmāk - Rīgas reģiona pārvalde) 22.10.2018. vēstulē Nr.20/10/3/2-78141 norāda, ka Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 17.10.2018. atradās 84 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā, un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs.

No iepriekš minētajiem 84 kriminālprocešiem 42 procesos par cietušā nepilngadīgā pārstāvi iecelta bāriņtiesa.

Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 17.10.2018. atradās arī 86 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017.,2018.gadā, un kuros bērns ir atzīts par

cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. No iepriekš minētajiem 86 kriminālprocesiem 15 procesos par cietušā nepilngadīgā pārstāvi iecelta bāriņtiesa.

Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 17.10.2018. kopumā atradās 170 procesi, kas uzsākti 2017.,2018.gadā, un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību un noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs. Izmeklētāji no augstāk minētajiem 170 kriminālprocesiem 156 procesos ir pieņēmuši lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu Kriminālprocesa likuma 104. panta sestās daļas kārtībā. No iepriekš minētā secināms, ka ne tikai bāriņtiesas pārstāvji neizmanto Kriminālprocesa likuma 108. panta pirmajā daļā noteikto tiesību, bet vairumā gadījumu to neizmanto arī Kriminālprocesa likuma 104. panta otrās daļas 1. un 2. punktā noteiktās personas.

Sadarbība ar bāriņtiesām un to pārstāvju pienākumu izpildes kvalitāte ir atšķirīga dažādās bāriņtiesās. Šobrīd ir konstatētas vairākas problēmas, ar kurām līdz šim ir saskārušās Rīgas reģiona pārvaldes kriminālpolicijas struktūrvienības saistībā ar bāriņtiesu kā nepilngadīgā pārstāvi kriminālprocesā, piemēram:

- bāriņtiesa neiesaistās situācijā, kad viens no vecākiem atsakās nogādāt nepilngadīgo personu ekspertīzē, kā rezultātā tā netiek veikta;

- bāriņtiesa izvairās pieņemt lēmumu par bērna izņemšanu no ģimenes, kā rezultātā bērns turpina uzturēties pie personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, un ģimenē, kur bērni tiek iespaidoti nesniegt liecības pret varmāku, kā arī turpina dzīvot nelabvēlīgā vidi;

- reizēm nav iespējams ar bāriņtiesu sazināties gadījumos, kad nekavējoties nepieciešams lemt par bērna izņemšanu no ģimenes vai par kāda ģimenes locekļa norobežošanu no nepilngadīgā cietušā;

- bāriņtiesas pārstāvis iepriekš nepaziņo un neierodas uz plānotu izmeklēšanas darbību, piemēram, sakarā ar atvaļinājumu. Rīgas reģiona pārvalde min konkrētu gadījumu, kad, telefoniski sazinoties ar bāriņtiesas pārstāvi, noskaidrots, ka persona atrodas atvaļinājumā un bāriņtiesas pārstāvis piedāvāja savā vietā iecelt citu pārstāvi– cietušā vecāko brāli, neņemot vērā to, ka brālis pret nepilngadīgo cietušo neizrāda nekādu interesi un ir ieinteresētā persona kriminālprocesā;

- starp bāriņtiesām nav vienošanās, tieši kura bāriņtiesa pārstāvēs cietušo, ja, piemēram, audžuģimene iecelta vienā bāriņtiesā, bet uzraudzība par audžuģimeni tiek veikta citā bāriņtiesā;

- bāriņtiesu noslodzes dēļ atsevišķas izmeklēšanas darbības nav iespējams veikt neatliekami;

- ārpus bāriņtiesas darba laika tā neveic nekādus steidzamus reaģēšanas pasākumus, kas ir tās kompetencē, līdz ar to izmeklētājiem pašiem jāiesaista kriminālprocesā sociālais dienests un advokāts;

- bāriņtiesas pārstāvis formāli pilda savus pienākumus, neiedziļinās lietas būtībā;

-bāriņtiesas pārstāvja klātbūtnē nepilngadīgā cietusī persona kautrējas sniegt atbildes uz procesa virzītāja jautājumiem, tas ir, bāriņtiesas pārstāvis neveido psiholoģisko kontaktu ar bērnu.

Lai nepilngadīgā cietušā tiesības un intereses būtu nodrošinātas gadījumos, kad par tā pārstāvi kriminālprocesā ir iecelta bāriņtiesa, Rīgas reģiona pārvaldes ieskatā bāriņtiesas pārstāvjiem aktīvāk jāiesaistās, jāiedziļinās izmeklēšanas darbību veikšanā ar nepilngadīgo cietušo, vairāk jāinteresējas par bērnu tiesību un interešu nodrošināšanu, jāveido ciešāks psiholoģiskais kontakts ar nepilngadīgo cietušo. Būtu nepieciešams izveidot dežūru grafiku ar mērķi nodrošināt bāriņtiesas sasniedzamību ārpus darba laika, kā arī jāpievērš uzmanība bērna interesēm pēc izmeklēšanas pabeigšanas.

[2.6.] Valsts policijas Zemgales reģiona pārvalde (turpmāk – Zemgales reģiona pārvalde) norāda, ka Zemgales reģiona pārvaldes lietvedībā atradās 44 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs.

Bāriņtiesa par cietušā pārstāvi iecelta 13 gadījumos.

Zemgales reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā atradās 57 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā, un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

Bāriņtiesa par cietušā pārstāvi iecelta 11 gadījumos.

Zemgales reģiona pārvalde norāda, ka līdz šim nav konstatēts, ka nepilngadīgie cietušie būtu pārstāvēti formāli, kā arī nav konstatēti citi riski, kas varētu veidoties, ja bērnu nepārstāv vecāki. Zemgales reģiona pārvalde ieskatā, ja cietušais ir no sociāli sarežģītas vides, tad bērna intereses kvalitatīvāk pārstāvēs bāriņtiesa.

Uzsākot kriminālprocesu, kur saskaņā ar Kriminālprocesa likuma prasībām cietušajam un viņa pārstāvim ir obligāts advokāts, ja pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar juridiskās palīdzības sniedzēju, procesa virzītājs pieņem lēmumu (par advokāta pieaicināšanu) un lūdz zvērinātu advokātu vecākajam noteikt advokātu, lai pēc iespējas ātrāk varētu sākt nopratināšanu un veikt citas procesuālās darbības.

Zemgales reģiona pārvalde lēmumu par advokāta pieaicināšanu, pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 108. panta sesto daļu, laika periodā no 2017. gada līdz 2018. gada maijam ir pieņēmusi vairāk kā 32 kriminālprocesos.³

Vienlaikus Zemgales reģiona pārvalde norāda, ka bāriņtiesām būtu nepieciešams aktīvāk iesaistīties, iespējams, jau iepriekš policijai ziņot par riska ģimenēm un veikt kopīgas apsekošanas ar policijas darbiniekiem (nepilngadīgo lietu inspektoriem), lai jau iepriekš novērstu vai arī jau gadiem esošo vardarbību pamanītu, jo ne vienmēr policijas darbinieki to uzzina laicīgi un vardarbība jau notiek reizēm ilgstošu laiku. Kā arī, kriminālprocesa laikā veicot nepilngadīgā cietušā interešu pārstāvību, būtu nepieciešama aktīvāka bāriņtiesas sadarbība ar policijas darbiniekiem. Gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi

³ Atsevišķi Zemgales reģiona pārvaldes iecirkņi neveic šādu lēmumu uzskaitījumu.

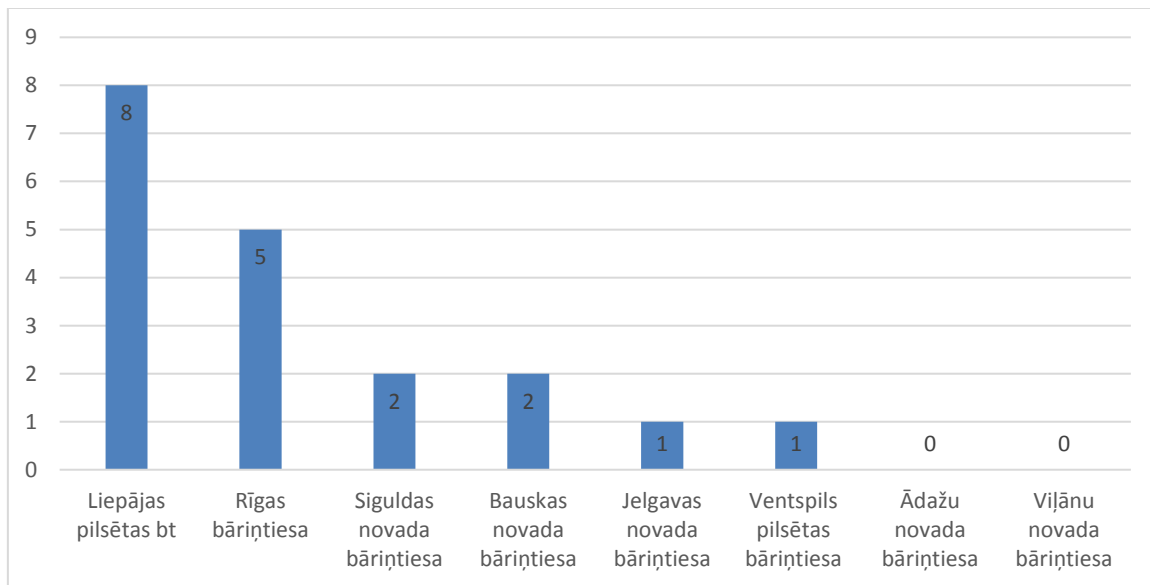
kriminālprocesā tiek iecels bāriņtiesas pārstāvis, svarīgi ir pirms procesuālo darbību veikšanas bāriņtiesas pārstāvim vispirms iepazīties tuvāk ar bērnu (cietušo), iegūt viņa uzticību, tā lai bērns jūtas brīvi šīs personas klātbūtnē, spēj atklāti runāt par pārciesto vardarbību.

[3] Bāriņtiesu sniegtā informācija

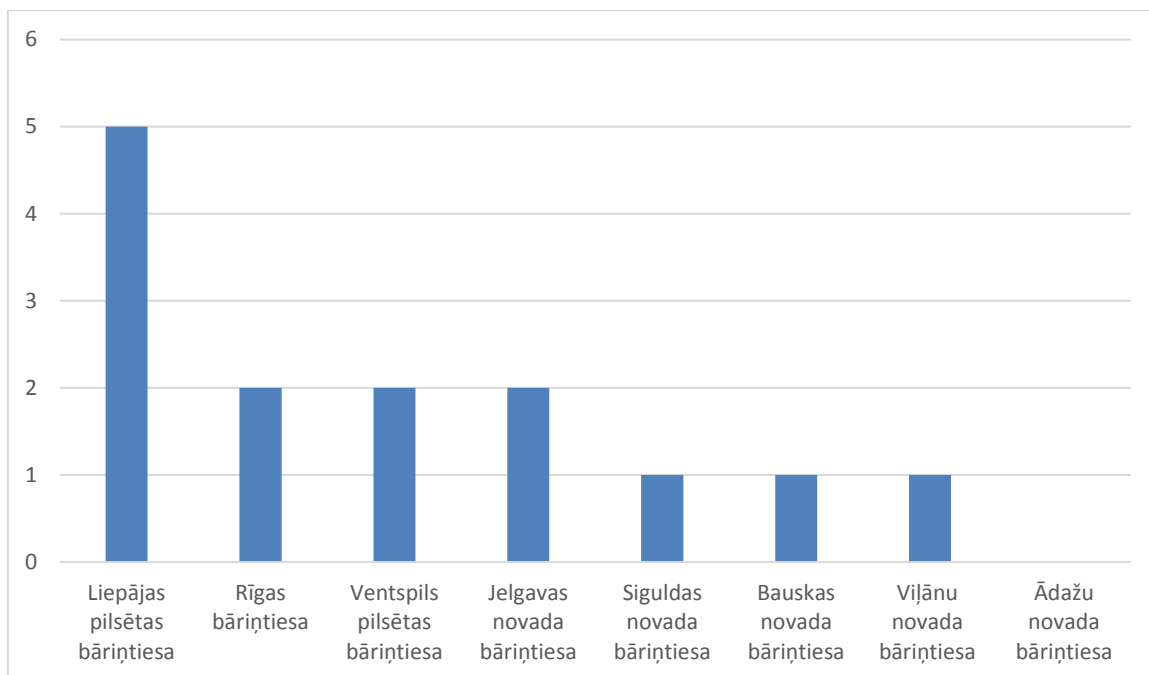
Lai iegūtu visaptverošu informāciju par praktisko situāciju, kā arī noskaidrotu bāriņtiesu viedokli par bāriņtiesu kapacitāti nodrošināt nepilngadīgo cietušo interešu pārstāvēšanu kriminālprocesa ietvaros, tiesībsargs izlases kārtībā pieprasīja informāciju astoņām bāriņtiesām par nepilngadīgo cietušo bērnu pārstāvēšanu kriminālprocesā.

Rīgas bāriņtiesa, Liepājas pilsētas bāriņtiesa, Viļānu novada pašvaldības bāriņtiesa, Ādažu novada bāriņtiesa, Ventspils pilsētas bāriņtiesa, Bauskas novada bāriņtiesa, Siguldas novada bāriņtiesa un Jelgavas novada bāriņtiesa sniedza tiesībsargam šādas atbildes uz šādiem jautājumiem:

1. Cik reizes 2017. gadā un 2018. gadā (līdz 31. maijam) bāriņtiesa ir pārstāvējusi bērnu kriminālprocesā, kurā bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs?

2. Cik reizes 2017. gadā un 2018. gadā (līdz 31. maijam) bāriņtiesa ir pārstāvējusi bērnu kriminālprocesā, kurā bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību?

Tiesībsargs lūdza sniegt arī atbildes uz jautājumu, cik gadījumos iepriekš minētajā laika periodā bāriņtiesa ir īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības, piemēram, pārsūdzot procesa virzītāja lēmumus, iesniedzot pieteikumus par izmeklēšanas un citu darbību veikšanu u.tml.? Kādus procesa virzītāja lēmumus vai darbības bāriņtiesa ir pārsūdzējusi?

Saskaņā ar bāriņtiesu sniegtajām atbildēm Rīgas bāriņtiesa divas reizes ir pārsūdzējusi procesa virzītāja lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, savukārt Liepājas pilsētas bāriņtiesa norāda, ka visos kriminālprocesos bāriņtiesa esot īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības atbilstoši Kriminālprocesa likuma 98., 99., 100. un 107. pantiem. Arī Jelgavas novada bāriņtiesa norāda, ka vienā gadījumā īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības, iesniedzot Zemgales tiesas apgabala prokuratūrai sūdzību, kā arī ir vērsusies prokuratūrā, lai veicinātu kriminālprocesa ātrāku virzību.

Saskaņā ar aptaujāto bāriņtiesu sniegtajām atbildēm tikai Jelgavas novada bāriņtiesa ir norādījusi, ka vienmēr slēdz vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, savukārt pārējās bāriņtiesas norādīja, ka vai nu nav bijusi tāda nepieciešamība, vai arī advokāts pieaicināts pēc procesa virzītāja iniciatīvas.

Attiecībā uz iespējamiem sarežģījumiem kvalitatīvi pārstāvēt cietušo bērnu intereses kriminālprocesā sešas no aptaujātajām bāriņtiesām norādīja, ka nav saskārušās ar sarežģījumiem, veicot cietušā bērna pārstāvja pienākumus kriminālprocesā. Savukārt divas bāriņtiesas norādīja, ka ir bijuši sarežģījumi ar novilcinātiem kriminālprocesa termiņiem, ilgi bijis jāgaida tiesu medicīniskā ekspertīze u.c. procesuāli jautājumi.

Rīgas bāriņtiesa norādīja, ka bāriņtiesai ir pietiekama kapacitāte īstenot kvalitatīvu bērnu tiesību un interešu aizsardzību, jo bāriņtiesā ir Juridiskā nodaļa, kas sniedz juridisko palīdzību darbiniekiem juridisko jautājumu risināšanā.

Vairums bāriņtiesu norādīja, ka bāriņtiesu darbiniekiem būtu nepieciešama papildus izglītojoši pasākumi, lai padziļināti varētu apgūt kriminālprocesu.

[4] Secinājumi

Bāriņtiesu likuma 4. panta otrā daļa nosaka, ka bāriņtiesa prioritāri nodrošina bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzību. Saskaņā ar bāriņtiesu likuma 17. panta 1. punktu bāriņtiesa aizstāv bērna personiskās un mantiskās intereses un tiesības.

Ņemot vērā, ka bāriņtiesas primārais pienākums ir aizstāvēt bērna intereses un tiesības, gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa, riskiem bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai nevajadzētu pastāvēt. Tomēr veiktās aptaujas laikā noskaidrots, ka viens no riskiem, iecelot bāriņtiesu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi, ir bērna interešu formāla pārstāvēšana un piešķirto tiesību nepienācīga izmantošana.

Bērnu tiesību un interešu nodrošināšana gadījumos, kad nepilngadīgā cietušā pārstāvis ir bāriņtiesa, nedrīkstētu atšķirties no tiem gadījumiem, kad bērna intereses kriminālprocesā pārstāv rūpīgs vecāks.

Turklāt likumdevējs ir radījis mehānismu, kā nodrošināt nepilngadīgā cietušā tiesības un intereses visaugstvērtīgākajā veidā, sniedzot iespēju saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību, kā arī cietušā bērna pārstāvim ir tiesības lūgt procesa virzītāju pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, ja procesa virzītāji un bāriņtiesas kriminālprocesos, kuros par cietušo atzītas nepilngadīgās personas, izmanto Kriminālprocesa likuma 104. panta piektajā daļā paredzētās tiesības pieaicināt advokātu kā cietušā pārstāvi un noteiktajos gadījumos izpilda arī Kriminālprocesa likuma 108. panta piektajā daļā noteikto pienākumu noteiktu kategoriju lietās pieaicināt advokātu kā nepilngadīgā cietušā un tā pārstāvja juridiskās palīdzības sniedzēju, tad nebūtu pamata pieņēmumam, ka nepilngadīgo personu intereses kriminālprocesos netiek nodrošinātas pietiekamā mērā.

Saskaņā ar pārbaudes lietā iegūto informāciju tiesībsargs nav guvis pārliecību par to, vai augstāk minētās tiesību normas izmeklēšanas iestāžu un bāriņtiesu praksē tiek pienācīgi piemērotas, nodrošinot nepilngadīgo cietušo interešu pilnvērtīgu aizsardzību, tomēr tas nenorāda uz sistēmiskiem trūkumiem Kriminālprocesa likuma 104. panta piektās daļas un 108. panta piektās un sestās daļas piemērošanā.

Vienlaikus secināms, ka vairums aptaujāto bāriņtiesu neizmanto tiesības pēc savas iniciatīvas slēgt vienošanos par juridiskās palīdzības saņemšanu kā cietušā bērna pārstāvim gadījumos, kad bāriņtiesu darbiniekiem trūkst zināšanu par kriminālprocesu. Tāpat arī bāriņtiesas reti izmanto iespēju vērsties pie procesa virzītāja ar lūgumu pieaicināt zvērinātu advokātu kā cietušā pārstāvi gadījumos, kad bērns jau ir ieguvis cietušā statusu. Kriminālprocesa likuma 108. panta piektajā daļā paredzētajos gadījumos, kad advokāta juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un viņa pārstāvim ir obligāta, vairumā gadījumu procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta uzaicināšanu juridiskās

palīdzības sniegšanai pēc savas, nevis bāriņtiesas kā cietušā bērna pārstāvja iniciatīvas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, situācijas, kad bāriņtiesas nepietiekami iesaistās cietušā bērna tiesību nodrošināšanā ir vērtējamas individuāli. Līdz ar to gadījumā, ja konstatējat, ka bāriņtiesa kā nepilngadīgā cietušā pārstāvis neveic pienācīgi savus pienākumus, aicinu vērsties Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā un pie attiecīgās bāriņtiesas pašvaldības domes, lai izvērtētu bāriņtiesu darbinieku rīcību.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25. panta pirmo daļu ar šo atzinumu pārbaudes lietas izskatīšana ir pabeigta, nekonstatējot bērna kā cietušā tiesību uz pārstāvību pārkāpumu normatīvajā regulējumā, vienlaikus konstatējot riskus bērna tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad cietušā bērna intereses tiek pārstāvētas formāli, bez nepieciešamajām juridiskajām zināšanām un savlaicīgi nenodrošinot juridiskās palīdzības saņemšanu.

Ar cieņu

tiesībsarga vietā
tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu